

УДК 159. 938. 3; 378

Сластніков О.П.¹, Арсентьева Г.О.²

¹ студ. гр. КНТ-811м НУ «Запорізька політехніка»

² канд. філос. н., доц. НУ «Запорізька політехніка»

ВІЛЬГЕЛЬМ ДЖЕЙМС ПРО СВІДОМІСТЬ ЯК БЕЗПЕРЕРВНЕ І МІНЛИВЕ

Враховуючи багатоаспектність психологічних досліджень свідомості, в якості дослідницьких аспектів опису психологічних досліджень свідомості особистості можуть бути обрані три головні, а саме: історико-психологічний, що відображає змістовну і логіко-предметну площину; процесуально-динамічний, який відбиває реальний процес отримання і накопичення психологічного знання, детермінований сукупністю факторів та ідей; персоналістичний, що розкриває роль суб'єкта психологічної думки та індивідуальний характер світосприйняття дослідника. Інтеграцією перерахованих аспектів аналізу вступають парадигмальні призми, які вибудовують послідовність досліджень свідомості в низці провідних напрямів. В.Джеймс відноситься до такого напрямку, як функціоналізм, і тому у дослідженні свідомості виходить саме із парадигми функціоналізму, на чільне місце якої ставиться прагматизм. Тому Джеймс велику увагу приділяв прикладної психології, доводячи, що її значущість не менша, ніж теоретичної психології.

Вільгельму Джеймсу належить думка про «поток свідомості», тобто, про безперервність роботи людської свідомості, незважаючи на зовнішню дискретність, спричинену частково несвідомими психічними процесами. Чи не переривчастість думки пояснює можливість самоідентифікації незважаючи на постійні розриви у свідомості. Тому, наприклад, прокидаючись, людина миттєво усвідомлює себе і їй «не треба бігти до дзеркала для того, щоб переконатися, що це вона». Джеймс підкреслює не тільки безперервність, а й динамізм, постійну мінливість свідомості,

говорячи про те, що усвідомлення навіть звичних речей постійно змінюється і, перефразовуючи Геракліта, який говорив про те, що не можна увійти двічі в ту саму річку, він писав, що ми не можемо мати таку саму думку двічі.

Треба зауважити, що явище в психології, науці про душевне життя, насамперед, доводиться досліджувати як явище, яке водночас є найзагальнішим. Воно полягає в тому, що у кожному з нас під час неспання (а часто також під час сну) відбуваються деякі свідомі процеси. У нас біжить потік різних станів свідомості – почуттів, бажань, роздумів і т.д., які йдуть один за одним, як хвилі чи поля. Коли ми намагаємося класифікувати ці стани або поля свідомості, описати їх різноманітні властивості, розкласти їх зміст на елементи або з'ясувати їхню звичайну послідовність, тоді ми знаходимося в області опису або аналізу. Коли ж ми запитуємо, звідки ці стани, чому вони саме такі, якими ми їх усвідомлюємо, – тоді ми переходимо в область пояснення. У нас є поля свідомості – такий перший загальний факт. Другий полягає в тому, що ці конкретні поля завжди бувають складними. У більшості наших конкретних станів свідомості всі ці різноманітні види елементів зустрічаються певною мірою одночасно, хоча відношення, в якому вони перебувають по відношенню один до одного, піддається великим коливанням. Один стан начебто складається майже виключно з чуттєвих сприйняття, інший – майже з одних спогадів тощо

Свідомість, як безперервно і мінливе, а й селективно, вибірково, у ньому завжди відбувається прийняття і відхилення, вибір одних предметів чи його параметрів і відкидання інших. З погляду Джеймса, дослідження законів, якими працює свідомість, якими протікає вибір чи відкидання, і становить головне завдання психології. У цьому питанні була основна причина розбіжностей між школою функціоналізму Джеймса та американським психологом Тітченером, який представляв школу структуралізму. На відміну від Тітченера, для Джеймса первинним був не окремий елемент свідомості, як потік, а як динамічна цілісність. У цьому Джеймс підкреслював пріоритетність вивчення саме роботи свідомості, а не його структури. Вивчаючи роботу свідомості, він приходив до відкриття двох основних його детермінант – уваги та звички.

Вільгельм Джеймс приділяв значну увагу проблемі особистості, розуміючи її як інтегративне ціле, що було новим у той період. Він виділяв у особистості пізнавальний і пізнаний елемент, вважаючи, що пізнавальний елемент - наше емпіричне Я, яке усвідомлюємо, як нашу особистість, тоді як пізнає елемент - наше чисте Я. Велике значення мало виділення кількох частин у структурі емпіричної особистості – фізичної, соціальної та духовної особистості. Описуючи їх, Джеймс говорив, що наше емпіричне Я ширше за чисто фізичне, тому що людина ідентифікує себе і зі своїми соціальними ролями, і зі своїми близькими, розширюючи своє фізичне Я. В той же час

емпіричне Я може бути і вже фізичним, коли людина ідентифікується тільки з певними потребами або здібностями, відгороджуючись від інших сторін своєї особи.